

A magyar nemzeti kultúra szolgálatában

Jankovics Marcellel beszélget Zika Klára

2008-ban a Prima Prémium-díj egyik kitüntetettjeként ünnepelhetők barátai és gazdag munkásságának tisztelői *Jankovics Marcell* filmrendező, művelődéstörténész, könyvillusztrátor. A felsorolás hiányos, hiszen sokat ír, előadásokat tart, ünnepi szónok, egyetemi tanár és még ezzel sem merítettük ki azt a széles körű tevékenységet, ami jellemzi őt. Ez alkalomból kértünk tőle interjút folyóiratunk számára.

Nagyon sok rangos kitüntetés birtokosa. Örült ennek az újabb elismerésnek? Miben különbözik az eddigiektől?

Természetesen nagyon örültem neki, hiszen ennél a kitüntetésnél a közönségszavazatoknak jelentős szerepük van, s ez azt jelenti számomra, hogy az emberek, akikhez szólok, ismernek és értékelik is a munkámat. A díjjal járó 13 millió forint pedig nagyon jól jött, mert befektethetem a filmembe: remélem, hogy így végre befejezhetem „Az ember tragédiája” című nagyszabású vállalkozásomat.

Úgy tudom, már 1983-ban elkészült a forgatókönyvet, de csak 1989-ben kezdhette el a munkát, azóta pedig sok idő telt el.

Mindig csak akkor tudtam dolgozni rajta, amikor hozzájutottam egy kis pénzhez. Többen feltették a kérdést, miért akartam a Tragédiát animációs filmként elkészíteni. Amikor az 1970-es években elolvastam Orwell 1984-ét valamikor, akkor jöttem rá, hogy Madách Imre tud arról, amit érdemes tudni a világról. Abban szerepel az a helikopter, ami az ablakok előtt megy és ellenőrzi, hogy mi történik a lakásokban. Ez volt a kiindulási pont. En a Falanszterről is mindig úgy gondolkozom, mintha Madáchnak a mi korunkról szóló látomása lenne. Ennél messzebbre mutat, hogy „elfogy a sajt és éhen veszünk”.

Érdekes volt kívánni a szocializmus végét, hogy működik-e ez tovább is? Működik, ahogy elnézem, a falanszterizmus továbbra is „tökéletesen” működik. A kukázás azóta terjedt el. Ezt azért mondom, mert bármennyire is elragaszkodtam attól, ami az emberek Madách adaptációja, ahogy bennük él, a filmet rendkívül alázatos főhajtásnak szeretném szánni, mégpedig éppen azzal, hogy megmutassa, milyen fantasztikus, zseniális módon érezte meg, hogy mit hoz a jövő. Ez a legizgalmasabb benne. Ahogy a múltat látja, az nem igazán történelem, hanem a saját korának értelmezése a történelemtől. A jövőt rettenetesen eltalálta. Az eszkimó színnel is, az ür színnel is, s a könyv szerepét, ami sokkal nagyobbá nőtt. A „Fahrenheit 451”-ben ad választ arra, amit Madách fölvet. Hihetetlen, hogy a „science fiction” írók, a filozófikus utópisták, mintha mind ismertek volna Madáchot. És a londoni szín Nyegléje! Ő testesíti meg tökéletesen a mai tv-moderátort, aki mindent jobban tud mindenkinél.

A Honismeret azon kevés folyóiratok egyike, amely túlélte a változó politikai rendszereket. Milyen kötődése van a honismeret témaköréhez szűkebb és tágabb értelemben?

A Honismeret minden értelemben jól csengő név. Amikor az animációs munkáim leálltak, az országot kezdtem jámi, nagyon sokat gazdagodtam ez idő alatt. Felerősödött bennem az, hogy a honismeretet össze kellene egyeztetni a természeti értékeinkkel, hiszen ma már alig ismerjük a magyar növény- és állatvilágot. A „szibériai nőszírom” például keletről származik, mint mi, de az ürge és a kerecsensólyom is sztyeppei múltunkra emlékeztet. A kerecsensólyom nem repül a Fertő-tó nyugati nyúlványán túl, mert ott nem találja meg a táplálékául szolgáló ürget. Amolyan „Hazza a magashan” szellemiségű atlaszt terveztem Magyarországról. Ezek kicsi ügyek, de különösen fiatal korban mélyen elraktározódnak és erősítik a szülőföld iránti kötődést. A történelem, a természetiismeret, a hagyományok, a zene, mind-mind ezt szolgálják.

Legújabb tanulmányomban leírtam, hogy a *nemzetfogalom* jelentése az idők során komoly változáson ment keresztül, ezenkívül térben és a tértől függően is változik. Szerencsés népek országhatárai egybeesnek nemzetük határaiival, a kevésbé szerencsések nemzettestvéreinek jelentős része elvágyva él az anyaországtól, vagy még anyaországgal sem rendelkezik. Más országok területén több nemzet, nemzeti kisebbség él. A birodalmak és a nagy országok gyermekeinek nincs kisebbségérzésük, vesztélyezettségük. A kis nemzetek, népek hazájuk iránt elkötelezett lakosainak annál inkább van. Ma már magyarnak lenni sem magától értetődő, gondolok itt a 2004. december 5-i népszavazás eredményére. Az evidenciák számának csökkenése, gyengülésük a társadalmi rendszer betűségéről tanúskodik. A ma uralkodó globális szellemiség nagyon erős, ezért kellene a televízió óriási lehetőségeit kihasználni és legalább egy tematikus csatornát létrehozni, amely a naphoz, időszakhoz kapcsolódna. Minden mű-

sornapnak lenne valamilyen karaktere az adott esztendőben. Vannak állandó elemek, ugyanakkor évenként változók is. Sok magyar, közép-európai témájú műsorra gondolok. Ettől a mieink is otthon éreznék magukat a televízióban. A Spektrum ilyen, csak alig van magyar vonatkozása. Az ismeretterjesztés szinte teljesen megszűnt a magyar adókon. Egy jó példát tudok erre: Kocsis Tibor és Szemadám György barátom fantasztikus filmjét a magyar madárvilágról. A televízió óriási haszonnal járhatna a kultúra szempontjából.

A számoknak különös jelentőséget tulajdonít. s ez már egy újabb megjelenésre váró könyv témája.

Okkal, hiszen az egész mese- és mondavilágunk ezt tükrözi. 2003 óta foglalkozom a 3–1 értelmezésével, a négy évszak szimbolikájával. Három termékeny és egy terméketlen évszak van. A tavasz a természet újjáéledése, ehhez kapcsolódik az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc ünnepe, a nyár a betakarításé, augusztus 20-i ünnepével, az ősz a szüret ideje, október 23-án pedig az 1956-os forradalomra és az azt követő „mártírszüretre” emlékezünk, a télhez a karácsony kötődik, az mára családi ünnepé szűkült. Csak az elszántabb katolikus hívek ünnepelnek együtt: szenteste, az éjféli misén. Szeretnék egy negyedik nemzeti ünnepet bevezetni: a *magyar állam születésnapját*. Augusztus 20-a ugyanis István halálának és szentté avatásának napja, ezért arra gondoltam, hogy királlyá koronázására kelleme emlékeznünk, ami éppen karácsonykor volt (akkor még ez volt az új évezred első napja). A keresztény magyar állam ekkor született meg. Ez az ünnep magyarrá, és ismét közösségivé tenné a karácsonyt.

Legújabb tanulmánya a Magyar Nemzeti Kulturális Stratégiával foglalkozik. Ha jól tudom, ennek már volt előzménye.

Igen, 2006-ban a választások előtt a FIDESZ Kulturális Tagozatának elnöke, Pálinkás József bízott meg azzal, hogy az általuk készítendő átfogó tanulmányban én írjak a művészetekről. (A közoktatásról Hoffman Rozsa, a felsőoktatásról Pálinkás József írt). Ez az anyag azóta lappang, nem építették be a megismerhető politikai programba – egyébként is most más ideológiai alapján „vezetik” az országot. Mivel szenvedélyesen érdekel az ügy, egy új dolgozatot írtam „Magyar Nemzeti Kulturális Stratégia” címmel. A meghatározásokkal kellett kezdenem: mit jelent ma az, hogy magyar, nemzeti és kultúra. Ezek a fogalmak már nem nyilvánvalók, mintha mindent előlről kellene kezdeni. Az építkezési sor, amin végig megyek: anyanyelv, ifjúság és család, oktatás-nevelés, közművelődés – hagyomány, tudomány, irodalom, művészetek, egészségügy és sport, műemlékvédelem, környezetvédelem, idegenforgalom.

Mivel ebből a felsorolásból olvasóink nehezen érthetik meg Jankovics Marcell elképzeléseit, ezért arra kérem, hogy tanulmánya egyik legizgalmasabb fejezetét, mely „A nemzeti kultúrához való jog és a vele járó állami kötelesség címet” viseli, tegye közzé.

Meggyőződésem, hogy minden magyart megillet a jog, hogy velészületett kultúrája szerint éljen. E téren látszólag csak a határon túli magyarokat éri jogfosztás. Akadályozzák őket abban, hogy használhassák anyanyelvüket, anyanyelvükön tanulhassanak, kulturális autonómiát kapjanak. Fontos pillanatokban az anyaország is eszerbenhagyja őket. Ezen változtatni kell, de ez a nagypolitika feladata. A valóság azonban az, hogy az országhatárokon belül élő magyarok sem élhetnek szabadon jogaikkal. Csak egy példa. A magyar népesség fogyásának nemcsak gazdasági, politikai, hanem súlyos kulturális okai és következményei is vannak. Ha a statisztikai felméréseket nézzük, kiderül, hogy a magyar családok több, majdnem kétszer annyi gyermeket szeretnének, mint amennyinek ténylegesen felnevelésére vállalkoznak. Miért nem követik vágyaikat? E tárgyban a magunk felelősségét elhárító magyarázatok a hasonló európai trendekre hivatkoznak, és talán szándékosan mellőzik a pozitív példákat, mindenekelőtt az íreket, akiknek történelme a miénkénél is nyomorúságosabb, és akik a legutóbbi időökig a legszegényebb európai nemzet bélyegét viselték magukon. Mégis kitértek e karanténból, és imponáló gazdasági és kulturális felemelkedésük fő oka a jelentős gyermekszaporulat, aminek viszont öröklött kultúrájuk, a vallásosság, a nemzeti egység és -öntudat az alapja.

A magyar helyzet okait vizsgálva újra és újra a többségi (korábban kizárólagos) médiatámogatással rendelkező állami, kormányzati felelősségbe ütközünk. A Kádár-korszak urai a leverett forradalom után kénytelen-kelletlen tettek engedményeket, de csak a privátszféra terén. A magánéletre korlátozott lazítás nem veszélyeztette a hatalmukat, épp ellenkezőleg, hosszabb távon meg is erősítette őket. Az emberri gyengeséggel számoló legsikeresebb eszköznek a magánerkölcsök felszabadoitása, a nemzetközi összehasonlításban legenyhébb abortusztiltó törvény és a külföldi kölcsönökből finanszírozott „viszonylagos” jólét bizonyult. (De annyira viszonylagos, hogy a helyzetet tükröző egykorú szólások, „kiesi vagy koesi”, „előbb lakás, aztán gyerek” választási kényszert jelentett.) Egyidejűleg minden téren folyt a

nemzet átnevelése. Miközben a magánéletünk feletti szemet hunytak, a közélet terén minden jogtól megfosztottak bennünket. (Jlát ezért vagyunk individualisták.) Megfosztottak nemzeti ünnepeinktől, jelképeinktől, átirták történelmünket, megrostáltak hagyományainkat, meghúzták irodalmunkat. Minden, ami nem volt „haladó” a szemükben, felejtésre, megsemmisülésre ítéltetett. Értelmiségünkből, akit csak lehetett, kommpáltak, ügynökké tettek, más részüket hallgatásra ítélték. Az *internacionalizmus* nevében idegen szokásokat, beszédmódot erőltettek ránk, össznépi büntudatot oltottak belénk múltunkkal, kisebbségi érzést másokkal szemben. Nemzeti sérelmeinkről, a velünk szemben elkövetett bűnről hallgatnunk kellett, vagy ha nem, megérdemelt büntetésként kellett szólnunk róluk.

Két, egymással ellentétes folyamat tanúi vagyunk. Egy felől mintha reneszánszukat élnék a nemzeti törekvések. Egyre-másra születnek nemzetállamok, szétesett Csehszlovákia és Jugoszlávia, a Szovjetunió is, a civilizáltabb, demokratikusabb, többnemzetiségű államok széleskörű autonómiát adnak kisebbségeiknek, több ország nélküli nép változatlanul nem adja fel, hogy saját államot hozzon létre. Ugyanakkor az önálló nemzetállami lét nem garancia a valódi integritásra. A kisebb országok ki vannak szolgáltatva a nagyoknak (az unión belül), az előregedő Európa az USA-nak, a megújuló Kínának, Indiának és a (főleg moszlim) bevándorlóknak. Ráadásul az igazi hatalom még csak nem is a nagy országok politikai, katonai vezetőinek a kezében van, világot ma már a multinacionális gazdasági birodalmak irányítják.

Ez a kettősség a kis nemzetek, népek gyermekeit is megosztja e téren. A miénket különösképpen. Mondhatnók, a nemzet „kétségbe esett”. Az egyik oldal, nevezzük birodalmi pártnak (lett legyen az Habsburg-, szovjet-, amerikai vagy multi birodalom) a nemzetet, nemzeti létezését elavult formának tekintik, és a nagy, pillanatnyilag sikeres, hegemon országokhoz, birodalmakhoz, globális cégekhez való igazodást, integrálódást tekinti a helyes útnak. Szélsőséges képviselői – rendszerint személyes érdekből – a nemzeti önállóság teljes feladását sem tekintik hazaárulónak. Napi politikai, gazdasági és kulturális gyakorlatukban ennek számos tanújelét adják. Ezek a birodalmak, korábban a Szovjetunió, most az USA, különbözőképpen ugyan, de csak a feléljük nyitott, másfelé zárt társadalmakat tűrik meg. Ezért a más nemzetek teljes – politikai, gazdasági – függetlenségének sem hívei. Jóllehet a nyitottságot főleg a gazdaság terén várják el, a kulturális önállóságot is rossz szemmel nézik, mert az elzárkózást szolgálja. A birodalmak – köztük a multiké is – minden téren minút erőszakolnak ránk. Kereskedelmi érdekük is ezt diktálja. Bár óriási nyomás nehezedik a kiszolgáltatottabb kis népekre, rajtuk is múlik, mit vesznek át, hiszen 18 évvel a „kapunyitás” után már nincs gondolkodó ember, aki ne látná a betört civilizációs és kulturális hatások negatív velejáróit.

A másik fél, amelyet magam is képviselek, a *nemzeti érdekeket előbbre tartja*, a megmaradásért fáradozik. A nemzetközi kapcsolatokban az egyenrangúság elve mozgatja, és nem tagadva, hogy van mit tanudnia más népektől, nemzetektől, a tőlük eltanulhatót *integrálni* akarja. A nemzeti oldal szélsőségei ennél továbbmennek, még az uniót is birodalomnak tekintik, jövőkéjük a jelen kiábrándító tényeivel való következetes szembeforduláson kívül nincs, az idealizált múlt légváraiba kapaszkodnak, és a valóban elavult nemzeti elzárkózást hirdetik.

Ez a szembenállás a kultúrában érvényesül a legszembetűnőbben. A szocialista-liberális koalíció értelmisége jó esetben elhallgatással kezeli azt, ami a nemzeti oldal számára érték. Jó eset alatt érve, ha az elhallgatott teljesítmény színvonala megkérdőjelezhetetlen. Egyébként lekezelően véleményezi, vagy ami még rosszabb, politikai szégyenbélyeget süt rá, és mindig általánosítja, mint például Wass Albert egész életművét. A nemzeti oldal csak annyiban különbözik tőle, hogy nem képes elhallgatni, ami gyenge taktikai érzékét jelzi. Ez a kettősség valójában négyesség, amennyiben nemcsak horizontálisan, hanem vertikálisan is kettészakadt az ország és a kultúrája. Felül a két elitkultúra hivatásosai állnak szemben egymással, alul a visszaszorulóban lévő népi kultúra a tömegkultúra előretörő hadállásával néz farkasszemét.

A múlt folytatódik a jelenben. Internacionalizmus helyett *globalista szellemben*, ami kultúránk sorát tekintve szinte ugyanaz. Az olyan liberális törvényjavaslatok formájában, mint a kamaszkori meddővé tétel engedélyezése, a drogliberalizáció¹ melletti kardoskodás, a devianciák² népszerűsítése, az ifjúságot az ország elhagyására ösztönző politikusi, miniszterelnöki nyilatkozatok, a 23 millió románnal való fenyegetőzés egyfelől, a bevándorlás szorgalmazása a népességfogyás megoldásaként másfelől, a

¹ szabad önméregzés (szerk.)

² társadalmi normáktól eltérő (szerk.)

másság pozitív diszkriminációja az azonossággal szemben. Mert mi más teszi a *nemzetközösséget*, ha nem az azonosság tudat?

Folytassuk a sort a szűkebben vett jelenlegi, balliberális „kulturpolitika” nemzet-, nemzettudat-romboló megnyilvánulásaival. Ityen a kis falvak halálra ítéltése, a kisiskolák bezárása, az integrálódást siettető, alulképzett és műveletlen szakembereket termelő, drága és sikertelen oktatási módszerek bevezetése; a „multikulturalizmus” propagálása, a politikai hovatartozás szerinti kultúrátámogatás; a politikai korrektség diktatúrája és a gyűlöletbeszédrel való megbélyegzés; a tudatosan főfeszítő, hazug közbeszéd, a közfigyelmet manipuláló provokációkra kapcsolódó hecckampányok; nemzeti szimbólumaink semmibevétele, a nemzeti érzés magyarkodásnak, antiszemitanak, fasisztának minősítése, hagyományaink, történelmünk, teljesítményünk kigúnyolása, szokásaink megmásmítása (idegen műfajok: musical, világzene; idegen ünnepek: Hallowe`en, Valentin-nap; idegen köszöntők: „Boldog születésnapot”, „Szép napot kívánok”); a „Merjünk kicsik lenni!”, „Az idegen a szép!” és más hasonló jelszavak hangsúlyoztatása; az írott és az elektronikus közmédiaok többségének mindent alulmúló színvonal.

A gátlástalanul hazug kommunikáció a cselekvést helyettesítő aktivitássá vált. Ez pedig kultúránkat alapjaiban fenyegeti. Egyrészt azzal, hogy a szavak értelmüket veszítik, az anyanyelv pedig hitelét (mondván, a nyelv mindent elbír), másfelől azzal, hogy az üres „kommunikáció”, a semmitmondás válsztható szakmává, egyúttal a legnépszerűbb egyetemi szakká lett. Mindez együtt jár a kultúránkat is lábba tipró diktatúra visszalopakodásával, a politikai jogok korlátozásával, belső ellentétek szításával, a provokáció és rendőrterror bevetésével, magánhadseregek alkalmazásával, az állami bevételek egyenlőtlen visszaosztásával, kormányzati és önkormányzati korrupcióval, az igazságszolgáltatás befolyásolásával, az egészségügyi, szociális tennivalók és a közbiztonság elhanyagolásával, üzleti érdekű környezetrombolással, az owellii, huxley-i, bradbury-i modellek megannyi rémisztő megvalósulásával. (Emlékezzünk: mindhárom szerző a társadalom kasztosodását, a televízió uralmát és a társadalom totális ellenőrzését vizionálja. Ez a negatív utópia az ipari kamerák, számkódok, mobiltelefonok korában lényegében már meg is valósult.) Nem vigasztal, hogy ez nemcsak nálunk van így.

Essek szó a kötelességről is. A felsoroltak egyenként és együtt jelzik, mit várhat a nemzet az ország vezetőitől. A magyar társadalom növekvő szegénysége, a magán meccnatúra fejletlensége kötelezi az államot: az országgyűlést, a kormányt és az önkormányzatokat, hogy meghatározó mértékben vegyék ki a részüket a kultúra szolgálatából. Mindazonon a területeken, amelyek semmiképpen sem adhatók magánkézbe (állami egyetemek, nemzeti intézmények, közkönyvtárak, nemzeti parkok, világörökségeink, műemlékek stb.). Megengedhetetlen, hogy az oktatást, egészségügyet, sportot teljesen üzleti alapúvá, kizárólag bevételi forrássá tegyék, és ezek költségeit aránytalan mértékben az amúgy is túladoztató állampolgároknak terheljék. A „három millió koldus” sorsán nem kívánnak javítani, a választások előtti közérzetjavító intézkedésekkel fogják őket; az éppen csak magához térő polgárság, a kisvállalkozók talpon maradását ellehetetlenítik; eközben az állami vagyoni joghézagok kihasználásával történő eltulajdonítás révén létrejött milliárdos réteg, a kedvezményezett multik nem, vagy alig járulnak hozzá a nemzeti vagyon gyarapításához, az ország felemelkedéséhez – tisztelet a kivételnek –, épp ellenkezőleg.

Figyelmreméltó adatok a szegénységről! Az elmúlt 200 év során a leggazdagabb és a legszegényebb országok közti különbség az ötszörösére nőtt (4:1-ről 20:1-re)! Ennyit a fejlődésről. „Kelet-Európa az egyetlen olyan térség a világban, ahol az elmúlt két évtizedben mind a mélyszegénység, mind a mérsékelt szegénység nőtt.” 1981–2001 között a mérsékelt szegények évszázara a háromszorosára, az összlakosság 5%-áról 15 %-ra. Ráadásul Magyarország az utóbbi években a régió sereghajtójává vált!³

Aki pedig szegény, annak le kell mondania a kulturálódásról. Nem vehet könyvet, folyóiratot, nem mehet színházba, koncertre, moziba, nem látogathatja a nagy sikerű, látványos múzeumi kiállításokat. (A szenzációs kijelentések, miszerint e kiállításokat százezres tömegek látogatják, valójában félrevezetőek. Egyrészt a látogatók nagy része külföldi turista, másrészt olyan sok lenne 2–3 százezer néző egy 10 milliós országban?) A szegény nem utazik külföldre, de még a belföldi turizmusról is kénytelen lemondani. A szegényeknek marad az ingyen újság, a rádió és a három földi sugárzású tévécsatorna: az M1, a TV2 és az RTL Klub.

Ezzel mindent elmondtam.

³ Matolcsy György: Globális jövőkép című cikke a *Heti Válasz* 2008. január 31-i számában. (Forrása: *Jeffrey D. Sachs: The End of Poverty* Penguin Books, 2006.)